

Сергій Омельчук – доктор педагогічних наук, професор, перший проректор, професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету, Івано-Франківськ, Україна.

Коло наукових інтересів: українська лінгводидактика, трансформаційні процеси в методиці навчання української мови, стратегії антикризових управлінських рішень у вищій освіті.

 omegas1975@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0323-7922>

УДК [005.332.6:81'373.611-055.2]:378(477)
<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-2-81-93>

Подано до редакції: 20.03.2025
 Прийнято після рецензування: 29.04.2025
 Затверджено до друку: 01.05.2025
 Опубліковано: 30.06.2025

ІНСТИТУЦІЙНІ ПОЛІТИКИ ВИКОРИСТАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено особливості функціонування гендерно чутливої мови в системі вищої освіти України й визначено загальні тенденції використання українськими університетами на інституційному рівні корелятив жіночого роду до іменників чоловічого роду на позначення посад, професій або роду занять, наукових ступенів і вчених звань тощо. Методи дослідження охоплюють контент-аналіз офіційних сайтів університетів, аналіз нормативних документів та інституційної політики закладу освіти, а також анкетування працівників Херсонського державного університету щодо їхнього ставлення до фемінітивів. Результати дослідження визначають неоднорідність підходів до впровадження фемінітивів у закладах вищої освіти: від ігнорування до системного використання в комунікації та офіційних документах. Виявлено три основні тенденції застосування фемінітивів: системне використання фемінітивної лексики демонструють вісім університетів (6 %); 28 університетів (18,4 %) непорядковано (несистемно) використовують фемінітиви лише на окремих управлінських рівнях або в деяких структурних підрозділах, у текстах інституційних стрічок новин, а також у документах; найчисельнішу групу (110 університетів, 72,3 %) становлять заклади вищої освіти, у яких фемінітиви переважають лише в текстах інституційних стрічок новин. Результати анкетування демонструють переважно позитивне або нейтральне ставлення академічної спільноти до використання фемінітивів у професійній комунікації: 51,2 % підтримують їх застосування, 40,8 % ставляться нейтрально, а лише 6,4 % мають негативне ставлення. Висновки свідчать про поступову інституціоналізацію фемінітивів у вищій освіті України, що сприяє зменшенню гендерної асиметрії та підтримці гендерно чутливої комунікації. Запровадження інституційної політики уживання гендерно чутливої мови в українських університетах і наукових установах, уможливило руйнування гендерних стереотипів, сформованих протягом минулого століття соціально-етичними заборонами й пересторогами під впливом лінгвальних та екстралінгвальних чинників.

Ключові слова: вища освіта, інституційна мовна політика, професійна комунікація, гендерно чутлива мова, тенденції використання фемінітивів.

Постановка проблеми. Система вищої освіти України поступово адаптується до сучасних соціальних стандартів гендерно чутливої комунікації, позбавленої, насамперед, андроцентризму,

мовного сексизму й інших дискримінаційних гендерних елементів. Про соціальну апробацію вживання новітніх фемінітивів йдеться, зокрема, на офіційному сайті Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України: «Активізацію вживання й творення фемінативів різною мірою спостерігаємо в усіх слов'янських (найменше – у російській) і в багатьох неслов'янських мовах. Таку тенденцію помітно насамперед у мовленні ЗМІ та соцмереж. Вона зумовлена дедалі більшою участю жінок у суспільному житті та прагненням відобразити це в реформуванні й оновленні словникового складу мови. Процес фемінізації лексики значною мірою відбувається **незалежно від ставлення до цього явища мовознавців** (виділення наше – С. О.). Варто пам'ятати, що творцем мови є народ, серед представників якого чимало і прихильників / прихильниць розширення діапазону фемінативів, і його противників / противниць. Отримання суспільної санкції на входження тих чи тих слів у національний лексикон потребує часу» (Про фемінативи, 2021).

Використовувати фемінативи в офіційних документах і кадрових політиках стало можливим, зокрема, на підставі наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 18.08.2020 № 1574 «Про затвердження Зміни № 9 до національного класифікатора ДК 003:2010», згідно з яким за потреби користувача під час внесення запису про назву роботи до кадрової документації окремого працівника, професійні назви робіт можуть бути адаптовані для означення жіночої статі особи, яка виконує відповідні роботи (Про затвердження Зміни № 9, 2020).

Практика використання фемінативів у різних сферах професійної діяльності спричинила активну наукову дискусію з-поміж представництва академічної спільноти й учених-лінгвістів: від стійкого несприйняття до лояльного ставлення. Наприклад, А. Нелюба застерігає: «Наявна якась філософсько-ідеологічно-прагматична суперечність чи когнітивний дисонанс: повсюдне пропагування рівності жінки – і водночас свідоме узалежнення її від чоловіка (до речі, такі суперечності й самозаперечення наявні на всіх платформах фемінівотворення). Але якщо братися за справу узалежнення жінки в мові, то для чистоти й безсумнівності експериментів потрібно утворювати щось зовсім окреме від назв чоловіків» (Нелюба, 2023, с. 64). І. Фаріон ставиться до фемінативів «не так, як більшість суспільства»: «Ми перебільшуємо те, що перебільшувати не треба. <...> Це не означає, що в нас цього не було. Історія мови це підтверджує, зокрема, рух упівський і оунівський, на зразок: член – членкиня цієї організації. Чи оця розкішна форма: продавець – продавчиня. Але коли з пані історика намагаються зробити історикиню, з математика – математикиню, то це в певній частині суспільства викликає спротив. Тому міра – це найкраще, що може бути» (Фаріон, 2022).

О. Деркачова дотримується іншої думки: «<...> підкреслюймо нашу ідентичність, борімося за неї. Не відмовляймо в задоволенні послуговуватися всім спектром багатства й різноманіття української мови, включно з фемінативами» (Деркачова, 2023). Підтримує стратегію фемінізації мови й О. Малахова (Масалітіна): «Фемінативи властиві українській мові як системі, їх уживання закономірне. Це не данина моді, як часто вважають. Насправді, вони мають давню традицію, широко вживаються в усному мовленні, а в архівних текстах до 30-х років минулого століття можна часто натрапити на них навіть в офіційних звітах (Малахова, 2017). О. Українець переконаний, що «ставлення до фемінативів у людей наближається до нейтрального». Письменник і перекладач констатує, що «дискусія про фемінативи вичерпала себе кілька років тому. Вона вже не повернеться до свого колишнього масштабу. Ми просто звикаємо до них поступово» (Українець, 2023).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На необхідності інституалізації новітніх та ревіталізованих фемінативів як одиниць мови та засобів комунікації на підставі всебічного вивчення суспільної думки (ставлення до творення і вживання фемінативів як фахівців, так і пересічних користувачів мовою, як жінок, так і чоловіків, зокрема і з погляду проблем жіночої себеідентифікації) наголошує А. Архангельська. На переконання дослідниці, «слід говорити про обережну, зважену, обгрунтовану й поступову, а не форсовану фемінізацію українського жіночого лекси-

кону, беручи до уваги милозвучність новостворених найменувань, їх естетичну прийнятність і сприйнятність, доцільність з огляду на нейтральність ↔ семантичну, прагматичну і стилістичну специфіку порівняно з відповідними чоловічими родо-особовими назвами з урахуванням реальної <...> української культуромовної традиції жіночого назовництва та ставлення до фемінітивів і фемінізації мовних позначень жінки в суспільній свідомості наших сучасників» (Архангельська, 2019, с. 377).

На думку М. Брус, установлення й запровадження регулярних моделей творення фемінітивів із загальноновживаним статусом (зокрема, назв жінок за професійними діями, функціями, заняттями, станом, чином, ступенем, званням) є нагальною потребою насамперед для офіційно-ділового стилю. Дослідниця застерігає, що «введення співвідносних іменників чоловічого і жіночого родів можливе насамперед для документів загальноадміністративного і професійного спрямування (внутрішнього призначення, короткотривалої дії, довідково-інформаційного характеру тощо), а інші різновиди документів (законодавчі, дипломатичні, юридичні тощо) мусять керуватися єдиними й незмінними правилами оформлення документів і покликатися на відповідні нормативні документи щодо використання загальних назв жінок» (Брус, 2019, с. 291).

Водночас на активне використання фемінітивів натрапляємо в текстах законодавчих документів найвищого рівня – указах Президента України: «З метою вшанування мужності та героїзму захисників і **захисниць** незалежності і територіальної цілісності України, <...> постановляю: Установити в Україні свято – День захисників і **захисниць** України, яке відзначати щорічно 1 жовтня» (Указ Президента України від 28.07.2023 № 455/2023 «Про внесення змін до деяких указів Президента України»); «Присвоїти почесні звання: <...> “Народний артист України”: Руденко Ярославі Василівні – **артистці-вокалістці (солістці)** Національної філармонії України, м. Київ; Мосійчук Любові Володимирівні – **артистці-солістці-інструменталістці** Національного ансамблю солістів “Київська камерата”; “Заслужений вчитель України”: Маєнко Любові Іванівні – **учительці** Миколаївського ліцею № 2 Миколаївської міської ради; Манько Надії Миколаївні – **учительці** Яворівського закладу загальної середньої освіти I–III ступенів № 2 Яворівської міської ради, Львівська область <...>» (Указ Президента України від 20.01.2025 № 39/2025 «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня Соборності України»); «Присвоїти почесні звання: <...> “Заслужений лікар України”: Романюк Лілії Іванівні – **завідувачці відділення** № 1 Київської міської клінічної лікарні № 8; “Заслужений працівник сфери послуг України”: Дідур Катерині Федорівні – **працівниці** комунального підприємства “Житло-рембудсервіс” Деснянського району <...>» (Указ Президента України від 28.05.2009 № 374/2009 «Про відзначення державними нагородами України працівників підприємств, установ, організацій міста Києва»).

Тож **метою** нашої розвідки є дослідження особливостей функціонування гендерно чутливої мови (фемінітивів) у системі вищої освіти України й визначення загальних тенденцій використання на інституційному рівні українськими університетами корелятивів жіночого роду до іменників чоловічого роду на позначення посад, професій або роду занять, наукових ступенів і вчених звань тощо. **Джерельною базою** дослідження стали 152 заклади вищої освіти, що ввійшли до академічного рейтингу українських університетів «ТОП-200 Україна 2024» (<https://euroosvita.net/index.php/?category=1&id=8252>), крім тих, які протягом 2024–2025 років було реорганізовано або сайти яких працювали некоректно.

Методи дослідження. Наукова розвідка базується на застосуванні якісного і кількісного контент-аналізу офіційних сайтів університетів; тематичного аналізу нормативних документів, що дав можливість глибше зрозуміти переконання, погляди і мовну поведінку учасників комунікації; аналізу інституційної політики закладу освіти. Також було застосовано анкетування працівників Херсонського державного університету щодо їхнього ставлення до фемінітивів. У цілому дослідження ґрунтується на комплексному підході, використовуючи аналіз та синтез, узагальнення, методи індукції та дедукції.

Результати дослідження та їх обговорення. Загальні політики (вимоги) щодо використання гендерно чутливої мови, зокрема фемінітивів, під час виконання працівниками своїх службових обов'язків, а також в офіційних документах і публічних виступах визначено лише на рівні окремих органів виконавчої влади й міністерств, наприклад: у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, розвідувальному органі Міністерства оборони України, у Державній судовій адміністрації України та територіальних управліннях Державної судової адміністрації України, у системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Ці вимоги регламентуються відповідними документами, як-от: положеннями, методичними рекомендаціями, пам'ятками тощо (таблиця 1).

Таблиця 1

Органи виконавчої влади й міністерства, що мають загальні політики використання гендерно чутливої мови

Орган виконавчої влади / міністерство	Назва документа
Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Розвідувальний орган Міністерства оборони України	Методичні рекомендації з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України (Методичні рекомендації, 2024)
Державна судова адміністрація України, Територіальні управління Державної судової адміністрації України	Положення про використання гендерно чутливої мови в Державній судовій адміністрації України та територіальних управліннях Державної судової адміністрації України (Положення, 2020)
Державна служба України з надзвичайних ситуацій	Інформаційна пам'ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендації з використання гендерно чутливої мови (Інформаційна пам'ятка, б.д).

Побудовано автором за матеріалами, розміщеними у відкритих джерелах.

На рівні Міністерства освіти і науки України також передбачено підготовку рекомендацій щодо використання гендерно чутливих, недискримінаційних мовлення / мови під час ведення документообігу у сфері освіти. Це завдання визначено в Операційному плані заходів на 2022–2024 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року (Операційний план, 2022), яку схвалено у 2020 році відповідним розпорядженням Кабінету Міністрів України (Стратегія, 2022). Одним із завдань стратегії, спрямованих на досягнення стратегічної цілі 1 «Комплексне впровадження принципів, політики і заходів щодо забезпечення <...> недискримінації у нормативно-правових документах у сфері освіти <...>» є забезпечення системного використання гендерно чутливого, недискримінаційних мовлення / мови під час ведення документообігу у сфері освіти, основним показником досягнення якого визначено кількість закладів освіти, які запровадили в документообіг принципи гендерно чутливої, недискримінаційної мови (таблиця 2).

Таблиця 2

Кількість закладів освіти, у яких заплановано запровадити в документообіг принципи гендерно чутливої, недискримінаційної мови

Показник	I етап (2022-2024 рр.)	II етап (2025-2027 рр.)	III етап (2028-2030 рр.)
Кількість закладів освіти	15	15	20

Побудовано автором на основі «Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року»

Водночас на сторінці «Гендерна рівність» вебсайту Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/tag/henderna-rivnist?&tag=henderna-rivnist>) міститься лише базова інформація й ресурси для ознайомлення з гендерною політикою – проте не розміщено загальних рекомендацій міністерства щодо використання гендерно чутливих, недискримінаційних мовлення / мови під час ведення документообігу у сфері освіти.

На основі аналізу сторінок 152 сайтів українських університетів, на яких представлено інформацію про структуру, а також інституційних стрічок новин, ми виокремили кілька тенденцій використання на інституційному рівні корелятивів жіночого роду до іменників чоловічого роду на позначення посад, професій або роду занять, наукових ступенів і вчених звань тощо:

1. Системне використання фемінітивної лексики. Зокрема, таку стратегію стійкості й послідовності у використанні професійно-статусних найменувань жінок демонструють:

Український католицький університет (<https://ucu.edu.ua/>): *проректорка, академічна / операційна директорка, заступниця декана, завідувачка кафедри, директорка бібліотеки, керівниця центру, керівниця / координаторка освітньої програми, докторка / кандидатка наук, академічна лідерка магістерської програми, менеджерка міжнародної академічної діяльності факультету, методистка кафедри, рецензентка, головна бухгалтерка, бухгалтерка та ін.*;

Український вільний університет (Ukrainischen Freien Universität) (українськомовна вебсторінка <https://ufu-muenchen.de/universytet/profesorskyj-sklad/>): *ректорка, деканка / деканеса, завідувачка катедри, членкиня-кореспондентка НАН України, докторка / кандидатка наук, професорка (гостьова професорка), доцентка, викладачка, стипендіатка програми, асоційована дослідниця, членкиня вченої ради, літературознавця, магістерка права, спеціалістка з права, керівниця центру та ін.*;

Києво-Могилянська бізнес-школа (<https://kmbs.ua/ua/about>): *заступниця декана / директорка, директорка, регіональна директорка, керівниця SDP, топменеджерка, професорка, ад'юнкт-професорка, віцепрезидентка, запрошена професорка / викладачка, кандидатка наук, лекторка, експертка, фахівчиня, авторка / співавторка, засновниця, керівна партнерка, розробниця моделі, фіналістка національної премії, випускниця, членкиня глобальної мережі медіаторів, адвокатка, бізнес-медіаторка, командна коучиня, мистецтвознавця, літературознавця, критикиня, журналістка, есеїстка, дослідниця, кураторка освітніх програм, лауреатка Шевченківської премії, радниця, координаторка, правозахисниця, випускниця програми, бренд-менеджерка, менеджерка програм та ін.*;

Університет «Київська школа економіки» (<https://kse.ua/ua/>): *віцепрезидентка KSE, почесна професорка, академічна директорка, керівниця KSE Institute, шеф-редакторка, гостьова / старша дослідниця, координаторка проєкту, членкиня товариства, президентка асоціації, тримачка європейського сертифіката, перекладачка, закупівельниця, координаторка, шоуранерка наукопоп і соціальних програм, кінокритикиня, юридична радниця, аналітикиня, очільниця аналітичного центру, стипендіатка, співлауреатка Премії Президента України, переможниця премій і грантів, штаб-сержантка відділу морально-психологічного забезпечення командування сил ТрО ЗС України та ін.*;

Херсонський державний університет (<https://www.kspu.edu/default.aspx?lang=uk>): *проректорка, деканеса, завідувачка кафедри, докторка / кандидатка наук, професорка, доцентка, викладачка, керівниця / начальниця / фахівчиня відділу, учена секретарка вченої ради, головна бухгалтерка та ін.*

До цієї групи закладів вищої освіти належать також Національний університет водного господарства та природокористування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти.

На регулярне використання фемінітивів натрапляємо й на сайті Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій (<https://sci-com.org.ua/sklad/>): *провідна / старша наукова співробітниця, старша дослідниця, докторка наук, завідувачка кафедри,*

професорка, заступниця директора з наукової роботи, керівниця науково-навчального центру, начальниця відділу та ін.

До того ж фемінітивна лексика є активно представленою на сайтах центрів гендерної культури, що функціують при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Ужгородському національному університеті тощо.

2. Невпорядковане (несистемне) використання фемінітивів. Зокрема, на професійно-статусні найменування жінок натрапляємо лише на окремих управлінських рівнях або в деяких структурних підрозділах університетів, у текстах інституційних стрічок новин, а також у документах, оприлюднених у всемережжі. Наприклад:

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (<https://knu.ua/ua/geninf/adm/>): проректорка з наукової роботи, проректорка з науково-педагогічної роботи (міжнародне співробітництво), проректорка з науково-педагогічної роботи (зв'язки з громадськістю), проректорка з науково-педагогічної роботи (фінансово-економічні питання), завідувачка кафедри, директорка заповідника, директорка Навчально-наукового центру, дослідниця, доцентка, кандидатка наук, членкиня ради директорів та ін.; інституційна стрічка новин (<https://knu.ua/en/news/13020>): На <...> запитання відповідали **проректорка** з наукової роботи Ганна Толстанова, **вчена секретарка** НДЧ Наталія Караульна й **завідувачка відділу аспірантури та докторантури** Анжеліка Ткачук (05.12.2023);

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (<https://kpi.ua/>): проректорка з навчальної роботи, доцентка, директорка, заступниця директора, помічниця директора, начальниця відділу, завідувачка кафедри / лабораторії, завідувачка картинної галереї; інституційна стрічка новин (<https://kpi.ua/news/>): <...> **професорка** кафедри економічної кібернетики, докторка економічних наук Олена Олексіївна Трофименко отримала стипендію Верховної Ради України (03.01.2025); На цьому форумі **деканка** ФСП, Олена Андріївна Акімова, детально представила основні напрямки діяльності та структуру факультету (08.12.2023); З вітальними словами до запрошених звернулися Марина Кравченко, **деканка** ФММ, докторка економічних наук, **професорка** (16.06.2022);

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, зокрема кафедра соціології (https://dept-of-soc.univer.kharkov.ua/?page_id=9): кандидатка / докторка соціологічних наук, доцентка, заступниця директора / декана, магістерка права, аналітичниця, експертка в галузях, співкерівниця / учасниця проєктів, членкиня асоціації, технічна секретарка спеціалізованої вченої ради, стипендіатка програми, лекторка, фахівчиня I категорії та ін.; редакційний штат Вісника Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії» (<https://periodicals.karazin.ua/philosophy/about/editorialTeam>): докторка філософських наук, професорка кафедри, докторка філософії, директорка Центру історії філософії та наукочинь тощо; інституційна стрічка новин (<https://karazin.ua/news/>): **Ректорка** університету Тетяна Кагановська привітала співробітників Каразінського з присвоєнням учених звань. Зокрема, вчене звання доцента здобули: **доцентка** кафедри безпеки інформаційних систем і технологій Ольга Мелкозьорова; **доцентка** кафедри туристичного бізнесу та країнознавства Лариса Кучук; **доцентка** кафедри нормальної анатомії та фізіології людини Марина Іваненко (11.09.2023); **Професорка** кафедри історії України історичного факультету Людмила Посохова взяла участь у роботі 16 Міжнародного конгресу досліджень XVIII століття (25.07.2023);

Сумський державний університет (<https://sumdu.edu.ua/uk/>): перша проректорка, проректорка, головна бухгалтерка, заступниця директора, завідувачка кафедри, професорка, доцентка, докторка / кандидатка наук та ін.; інституційна стрічка новин (<https://news.sumdu.edu.ua/uk/>): Завідувач кафедри Володимир Садівничий та **керівниця відділення, пані професорка** Катерина Шупп, інші учасники зустрічі з обох університетів, обговорили напрями співпраці (11.04.2022);

Національний університет «Києво-Могилянська академія», зокрема склад вченої ради (<https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/vchena-rada>): **деканка**, завідувачка кафедри, профе-

сorca / доцентка; склад наглядової ради (<https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennyya/naglyadova-rada>): пані посол, пані міністр, директорка;

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (<https://pnu.edu.ua/prorektory/>): перша проректорка, докторка філологічних наук, професорка; інституційна стрічка новин (<https://pnu.edu.ua/blog/category/katehoriia-podij/>): Відкрита лекція **професорки** Ягеллонського університету Анни Сайдак-Бурської (05.03.2025); **Асистентка** кафедри англійської філології Марія Базів взяла участь у спеціальній зустрічі, що проходила в Києві <...> (03.03.2025); Ігор Цепенда вручив атестати доцента та привітав із вченими званнями **доцентку** кафедри лісового і аграрного менеджменту Ярославу Григорів <...> та **доценток** кафедри англійської філології Інесу Мельник та Тетяну Гуляк (27.02.2025);

Київський національний університет будівництва і архітектури, зокрема кафедра міського господарства (<https://www.knuba.edu.ua/faculties/fupp/kafedri/kafing/staff/>): завідувачка кафедри, старша викладачка, докторка / кандидатка наук, асистентка кафедри, соціологиня, дослідниця, аналітикиня та ін.;

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, зокрема кафедра мовної підготовки (<https://nmuofficial.com/zagalni-vidomosti/kafedri/kafedra-movnoyi-pidgotovky/spivrobitnyky-kafedry/>): завідувачка кафедри, заступниця декана, докторка / кандидатка наук, докторка філософії, професорка, доцентка, викладачка, старша викладачка, випускниця, очільниця / секретарка циклової комісії, членкиня предметної експертної комісії, авторка / співавторка, учасниця конференцій, розробниця програми та ін.;

Національний університет харчових технологій (<https://nuft.edu.ua/>): завідувачка лабораторії, інженерка, інженер-програмістка; інституційна стрічка новин (<https://nuft.edu.ua/en/news/rodiyi/>): **Професорка** кафедри технології хлібопекарських і кондитерських виробів Юлія Камбулова виступила **офіційною опоненткою** захисту докторської дисертації в Одеській національній академії харчових технологій (14.05.2021); Моніторинг якості підготовки здобувачів вищої освіти <...> представила **начальниця** навчально-методичного відділу Юлія Чабанюк. **Доповідачка** зазначила <...> (26.09.2024); Кандидатури претендентів на отримання іменних стипендій у другому семестрі 2024-2025 н.р. представила **проректорка з науково-педагогічної та виховної роботи** Лариса Арсеньєва (19.12.2024).

3. Відсутність фемінітивів у назвах посад, професій або роду занять, наукових ступенів і вчених звань осіб жіночої статі в документах і на сайтах університетів, проте показове вживання їх у текстах інституційних стрічок новин, дописах на офіційних сторінках закладів у соціальних мережах. Наприклад:

Львівський національний університет імені Івана Франка (<https://lpnu.ua/news/>): <...> **доцентка** кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси Лілія Яремко була **стипендіаткою** Інституту славістики Польської Академії Наук <...> (24.02.2023); Упродовж тижня делегація Політехніки, до складу якої увійшли **проректорки** Наталія Чухрай та Лілія Жук, а також керівник одного з відділів Університету Сергій Купчак, побували на масштабному Саміті <...> (17.01.2020); <...> Над створенням цього <...> документу <...> працювала <...> робоча група, до складу якої увійшли провідні науковці та мовознавці України, серед яких – **старша викладачка** кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, <...>. Координувала робочу групу **членкиня** Національної комісії зі стандартів державної мови, **доцентка** кафедри українського прикладного мовознавства Данута Мазурик. До складу авторів Стандарту також увійшли науковці з інших провідних наукових установ України, зокрема, **наукова співробітниця** відділу україністики Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» Галина Бойко та **кандидатка філологічних наук, доцентка** кафедри філології Українського католицького університету Олена Синчак (02.08.2024);

Національний університет «Львівська політехніка» (<https://lpnu.ua/news/>): **Професорка** Львівської політехніки отримала нові грантові можливості від Нідерландської дослідницької ради

(07.02.2024); Сьогодні нашою **респонденткою** є **науковиця**, яка ніколи не перестає вчитися, вдосконалюватися і досягати нових вершин. Ольга Пирог – **докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва** Інституту економіки і менеджменту (10.12.2021);

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (<https://cdu.edu.ua/news.html>): <...> 15 жовтня відбулася гостьова лекція <...>. **Лекторка, кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця** відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України, <...> Оксана Тищенко майстерно, науково обгрунтовано й цікаво представила лекційний матеріал (18.10.2024);

Запорізький національний університет (https://www.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view&site_id=27&lang=ukr&): <...> Пропонуємо до вашої уваги інтерв'ю з **вихованкою** факультету соціології та управління, **головною фахівчицею** служби (управління) у справах дітей Запорізької міської ради, **докторкою філософії** <...> Ольгою Іванченко (08.03.2023).

На показове використання фемінітивів ми натрапляємо також у текстах стрічок новин на сайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/timeline/?type=posts>): До розроблення концептуальних засад долучилися <...> **провідна наукова співробітниця** Інституту історії України НАН України, **директорка** Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору, **докторка історичних наук** Людмила Гриневич, **старша наукова співробітниця** відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, **кандидатка педагогічних наук** Юлія Малієнко <...> (09.08.2024).

Таку саму тенденцію демонструють і сайти наукових установ у структурі Національної академії наук України, зокрема:

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України (<https://www.inmo.org.ua/news.html?start=140>): На засіданні вченої ради з доповіддю <...> виступила **старша наукова співробітниця** відділу загального та порівняльно-історичного мовознавства **кандидатка філологічних наук** Галина Зимовець. Явище мовної компресії **дослідниця** витлумачує як <...> (07.12.2017);

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (<https://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/news/>): Експертна комісія працювала у складі: голова комісії: Снітарчук Лідія Віталіївна – **заступниця генерального директора** з наукової роботи Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, **докторка наук із соціальних комунікацій, професорка**; члени комісії: Ковалевська Ольга Олегівна, **провідна наукова співробітниця** відділу <...> Інституту історії України НАН України, **докторка історичних наук, професорка**; Швець Алла Іванівна, **заступниця директора** з наукової роботи Інституту Івана Франка НАН України, **докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця**; Сергеева Марина Сергіївна, **провідна наукова співробітниця** відділу археології Києва Інституту археології НАН України, **докторка історичних наук, старша наукова співробітниця** <...>; Купчинська Зоряна Олегівна, **завідувачка катедри української мови** імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка, **докторка філологічних наук, професорка** (05.07.2024).

Загальний розподіл 152 закладів вищої освіти України за особливостями використання на інституційному рівні фемінітив на позначення посад, професій, роду занять, наукових ступенів і вчених звань тощо ми представили на платформі Zenodo (Омельчук, 2025). Кількісний аналіз дає підстави констатувати: системне використання фемінітивної лексики демонструють вісім університетів (5,3 %); 28 університетів (18,4 %) неупорядковано (несистемно) використовують фемінітиви лише на окремих управлінських рівнях або в деяких структурних підрозділах, у текстах інституційних стрічок новин, а також у документах; найчисельнішу групу (110 університетів, 72,3 %) становлять заклади вищої освіти, у яких фемінітиви переважають лише в текстах інституційних стрічок новин; і тільки в шістьох університетах (4 %) ми не виявили зразків уживання професійно-статусних найменувань жінок (рис.).

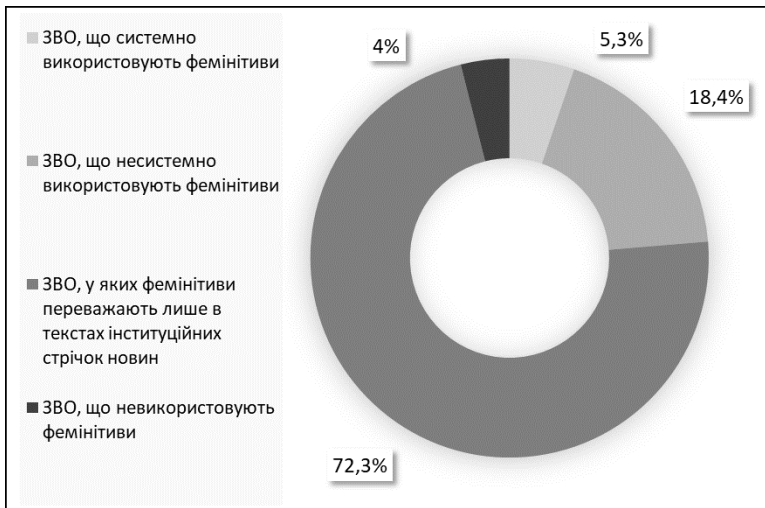

Рис. Розподіл університетів за групами щодо використання на інституційному рівні фемінітивів на позначення посад, професій або роду занять, наукових ступенів і вчених звань, у відсотках

У 2023 році Херсонський державний університет на інституційному рівні ухвалив рішення про системне запровадження фемінітивів у професійній комунікації. Зокрема, наказ ректора від 30 листопада 2023 року № 555-Д регламентує використання: 1) фемінітивів – слів жіночого роду за назвами посад, професій або родом занять, альтернативних або парних аналогічним словам чоловічого роду, від яких їх утворено суфіксально – у разі, якщо це стосується конкретних здобувачок освіти і співробітниць університету (науково-педагогічних працівниць, фахівчинь і співробітниць відділів та служб); 2) маскулінативів – іменників чоловічого роду за назвами посад, професій і звань – у разі узагальненого вживання безвідносно до особи. Цю норму в університеті поширено на рівні створення організаційно-розпорядчих документів, документів з кадрових та інших питань, у внутрішній та вихідній документації тощо.

Через рік після запровадження університеті фемінітивів у професійній комунікації протягом січня–лютого 2025 року ми провели анонімне опитування науково-педагогічних працівників і співробітників університету з метою визначення їхнього особистого ставлення до цього явища. Із 675 штатних працівників університету в опитуванні взяло участь 125 реципієнтів (18,5 %): 22 особи чоловічої статі (17,6 %) й 103 особи жіночої статі (82,4 %). Респондентами були викладачі університету, співробітники загального відділу, відділу кадрів, музейно-архівного центру, навчального й навчально-методичного відділів, пресцентру, наукових підрозділів та інших відділів.

Результати соціологічного дослідження засвідчили, що більша половина опитаних – 64 респонденти (51,2 %) – позитивно ставляться до використання в професійному спілкуванні й документах фемінітивів (слів жіночого роду за назвами посад, професій або родом занять); 51 учасник опитування (40,8 %) має нейтральне ставлення до цього явища й лише 8 респондентів (6,4 %) негативно ставляться до використання фемінітивної лексики; неоднозначне ставлення продемонструвало двоє учасників опитування (1,6 %).

Серед чинників негативного сприйняття використання фемінітивів у професійному спілкуванні учасники опитування назвали такі: *фемінітиви не відповідають ustalеним мовним нормам і звучать непримудно або штучно (це особливо стосується новотворів, які ще не стали загальнозживаними); використання однакових назв посад і професій для всіх статей є ознакою рівності; уведення фемінітивів у документи й офіційне спілкування може викликати плутанину, адже утворення їх не завжди очевидне й може потребувати додаткових роз'яснень або*

затвердження нових норм; фемінітиви – це дикість, звучить як образа; інколи фемінітиви звучать штучно і не відповідають природній мові; уведення фемінітивів посилює непотрібний акцент на статі, відволікаючи увагу від професійних якостей; окремі слова для позначення жінок посилюють поділ замість того, щоб його нівелювати.

На запитання Чи використовуєте Ви у своєму мовленні фемінітиви в разі, якщо це стосується конкретних здобувачок освіти і співробітниць університету (науково-педагогічних працівниць, фахівчинь і співробітниць відділів та служб)? 88 респондентів (70,4 %) дали ствердну відповідь, 28 учасників опитування (22,4 %) відповіли «іноді» і дев'ятеро працівників університету (7,2 %) вибрали варіант відповіді «ні», назвавши такі основні причини невикористання фемінітивів: не сприймаю це мовне явище; не знаю, як правильно утворити такі слова.

Загалом на основі опитування простежуємо позитивну динаміку до використання фемінітивів у професійній усній та письмовій комунікації співробітників університету.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як свідчать результати нашого дослідження, фемінітивна лексика наявна на більшості офіційних вебсайтів сучасних університетів, щоправда з різним ступенем використання їх – від регулярного (системного) до неупорядкованого й поодинокого. До того ж новітня словотвірна фемінізація в сучасній системі вищої освіти набуває виразної тенденції усупільнення жінки в професійному соціумі (зокрема, науково-дослідницькому й навчально-освітньому): крім назв жінок на позначення узвичаєних посад, професій, наукових ступенів і вчених звань, натрапляємо на фемінітиви, що позначають осіб за науковими інтересами (аналітикиня, рецепціоністка, коучиня, медіаторка та ін.) за адміністративними й управлінськими функціями (віцепрезидентка, ректорка, проректорка, директорка, очільниця та ін.); за функційними ознаками, що засвідчують нові напрями професійної активності (лідерка, членкиня, експертка, партнерка, координаторка, кураторка, радниця та ін.), за успіхами, здобутками й досягненнями (стипендіатка, лауреатка, фіналістка конкурсу, переможниця премії та ін.). Ще однією особливістю аналізованої фемінітивної лексики є наявність синонімічних варіантів, спричинених використанням запозичених і питомих словотвірних засобів (деканка і деканеса, міністерка і пані міністр).

Отже, запровадження інституційних політик уживання гендерно чутливої мови в українських університетах і наукових установах, з одного боку, забезпечують уникнення гендерної асиметрії мови (нерівномірного відображення в мові особливостей жінок і чоловіків); з іншого – уможливляють руйнування гендерних стереотипів, сформованих протягом минулого століття соціально-етичними заборонами й пересторогами під впливом лінгвальних та екстра-лінгвальних чинників.

Використані джерела

- Архангельська, А. (2019). *Femina cognita. Українська жінка у слові й словнику*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. https://shron1.chtyvo.org.ua/Arkhanhelska_Alla/Femina_cognita_Ukrainska_zhinka_u_slovi_i_slovyku.pdf
- Брус, М. П. (2019). *Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування* [Монографія]. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/14875/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF.%20%D0%9C.%20%D0%9F.%20%D0%91%D0%A0%D0%A3%D0%A1.pdf>
- Деркачова, О. (2023). День вчителя і вчительки: Коли ми полюбимо фемінітиви в українській мові? «Освіторія Медіа» – онлайн-медіа про освіту та виховання дітей в Україні. <https://osvitoria.media/experience/den-vchytelya-i-vchytelky-koly-my-polyubymo-feminityvy-v-ukrayinskij-movi/>
- Інформаційна пам'ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендації з використання гендерно чутливої мови. (н.д.). <https://nmc.dsns.gov.ua/upload/3/9/6/9/9/informaciina-pamiatka-tolerantne-spilkuvannia.pdf>
- Малахова, О. (2017). Фемінітиви – не данина моді, вони властиві українській мові як системі. *WoMo*. <https://womo.ua/ru/olena-malakhova/>

- Методичні рекомендації з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України : наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 № 236. (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>
- Нелюба, А. (2023). «Український правопис» і тотальна фемінітивізація. *Українська мова*, 3(87), 58–67. URL: <https://ukrmova.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/8/2023/10/7.pdf>
- Омельчук, С. (2025). Групи закладів вищої освіти України за особливостями використання на інституційному рівні фемінітивів на позначення посад, професій, роду занять, наукових ступенів і вчених звань тощо. *Зенодо*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15032460>
- Операційний план заходів на 2022-2024 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>
- Положення про використання гендерно чутливої мови в Державній судовій адміністрації України та територіальних управліннях Державної судової адміністрації України : наказ Державної судової адміністрації України від 30 жовтня 2020 року № 488. (2020). <https://ko.court.gov.ua/tu10/50/11/>
- Про затвердження Зміни № 9 до національного класифікатора ДК 003:2010 : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 18.08.2020 № 1574. (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1574915-20#Text>
- Про фемінативи в сучасній українській мові. Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. (2021). <https://www.inmo.org.ua/news/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%84%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8-%D0%B2-%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%96.html>
- Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163-р (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>
- Українець, О. (2023, 27 листопада). Мовознавець пояснив, чому дехто з українців проти фемінітивів. *Онлайн-медіа «Інформаційне агентство «Главком»*. <https://glavcom.ua/country/society/movoznavets-rojasniv-chomu-dekhto-z-ukrajintiv-proti-feminitiviv-970375.html>
- Фаріон, І. (2022, 5 серпня). Як паролъ краще використовувати слово «гробниця» замість «паляниці». *ТРК «ПЕРШИЙ ЗАХІДНИЙ»*. <https://1zahid.com/news/yak-parol-krashhe-vykorystovuvaty-slovo-grobnytsya-zamist-palyanytsi-iryna-farion/>

References

- Arkhanhelska, A. (2019). *Femina cognita. Ukrainska zhinka u slovi y slovnyku*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. https://shron1.chtyvo.org.ua/Arkhanhelska_Alla/Femina_cognita_Ukrainska_zhinka_u_slovi_i_slovnyku.pdf (in Ukrainian).
- Brus, M. P. (2019). *Feminityvy v ukrainskii movi: heneza, evoliutsiia, funktsionuvannia* [Monohrafiia]. Ivano-Frankivsk: DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka». <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/14875/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF.%20%D0%9C.%20%D0%9F.%20%D0%91%D0%A0%D0%A3%D0%A1.pdf> (in Ukrainian).
- Derkachova, O. (2023). Den vchytelia i vchytelky: Koly my poliubymo feminityvy v ukrainskii movi? «*Osvitoriia Media*» – *onlain-media pro osvitu ta vykhovannia ditei v Ukraini*. <https://osvitoria.media/experience/den-vchytelya-i-vchytelky-koly-my-polyubymo-feminityvy-v-ukrayinskij-movi/> (in Ukrainian).
- Farion, I. (2022, Auhust 5). Yak parol krashche vykorystovuvaty slovo «hrobnytsia» zamist «palyanytsi». *TRK «PERShYI ZAKhIDNYI»*. <https://1zahid.com/news/yak-parol-krashhe-vykorystovuvaty-slovo-grobnytsya-zamist-palyanytsi-iryna-farion/> (in Ukrainian).
- Informatsiina pamiatka shchodo genderno chutlyvoho tolerantnoho spilkuvannia v systemi Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii, rekomendatsii z vykorystannia genderno chutlyvoi movy (n.d.). URL: <https://nmc.dsns.gov.ua/upload/3/9/6/9/9/informaciina-pamiatka-tolerantne-spilkuvannia.pdf> (in Ukrainian).
- Malakhova, O. (2017). *Feminityvy – ne danyina modi, vony vlastyvi ukrainskii movi yak systemi. WoMo*. <https://womo.ua/ru/olena-malakhova/> (in Ukrainian).

- Metodychni rekomendatsii z vykorystannia genderno chutlyvoi movy v systemi Ministerstva oborony Ukrainy : nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 13.04.2024 № 236. (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text> (in Ukrainian).
- Neliuba, A. (2023). «Ukrainskyi pravopys» i totalna feminityvizatsiia. *Ukrainska mova*, 3(87), 58–67. <https://ukrmova.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/8/2023/10/7.pdf> (in Ukrainian).
- Omelchuk, S. (2025). Hrupy zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy za osoblyvostiamy vykorystannia na instytutsiinomu rivni feminityviv na poznachennia posad, profesii, rodu zaniat, naukovykh stupeniv i vchenykh zvan toshcho. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15032460> (in Ukrainian).
- Operatsiinyi plan zakhodiv na 2022-2024 roky z realizatsii Stratehii vprovadzhenia hendernoi rovnosti u sferi osvity do 2030 roku : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2022 r. № 1163-r. (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (in Ukrainian).
- Polozhennia pro vykorystannia genderno chutlyvoi movy v Derzhavni sudovii administratsii Ukrainy ta terytorialnykh upravlinniakh Derzhavni sudovoi administratsii Ukrainy : nakaz Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy vid 30 zhovtnia 2020 roku № 488. (2020). <https://ko.court.gov.ua/tu10/50/11/> (in Ukrainian).
- Pro feminatyvvy v suchasni ukrainskii movi. Instytut movoznavstva imeni O. O. Potebni NAN Ukrainy. (2021). <https://www.inmo.org.ua/news/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%84%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8-%D0%B2-%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%96.html> (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia Zminy № 9 do natsionalnoho klasyfikatora DK 003:2010 : nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 18.08.2020 № 1574. (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1574915-20#Text> (in Ukrainian).
- Stratehiia vprovadzhenia hendernoi rovnosti u sferi osvity do 2030 roku : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2022 r. № 1163-r. (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (in Ukrainian).
- Ukrainets, O. (2023, November 27). Movoznavets poiasnyv, chomu dekhto z ukrainsiv proty feminityviv. *Online-media «Informatsiine ahentstvo «Hlavkom»*. <https://glavcom.ua/country/society/movoznavets-pojasniv-chomu-dekhto-z-ukrajintviv-proti-feminitiviv-970375.html> (in Ukrainian).
- Serhii Omelchuk**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, first Vice-Rector, Professor at the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism of Kherson State University, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
Research interests: Ukrainian linguodidactics, transformational processes in teaching the Ukrainian language, strategies for anti-crisis management decisions in higher education.

INSTITUTIONAL POLICIES ON THE USE OF FEMINITIVES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

Abstract. The article explores the features of gender-sensitive language functioning in the higher education system of Ukraine and identifies general trends in the institutional use of feminine correlates to masculine nouns denoting positions, professions or occupations, academic degrees, and scholarly titles. The research methods include content analysis of official university websites, analysis of regulatory documents and institutional policies, as well as a sociological survey of Kherson State University staff regarding their attitudes toward feminitives. The findings reveal a diversity of approaches to the implementation of feminitives across higher education institutions, ranging from neglect to systematic usage in communications and official documents. Three main trends in the use of feminitives are identified: systematic use by eight universities (6%); inconsistent (non-systematic) use by 28 universities (18.4%) — limited to certain administrative levels or structural units, institutional news feeds, or specific documents; and the largest group (110 universities, 72.3%) where feminitives are primarily used only in institutional news texts. The sociological survey shows a predominantly positive or neutral attitude within the academic community toward the use of feminitives in professional communication: 51.2% support their use, 40.8% are neutral, and only 6.4% hold a negative view. The conclusions point to the gradual institutionalization of feminitives in higher education of Ukraine, contributing to the reduction

of gender asymmetry and the promotion of gender-sensitive communication. The implementation of institutional policies for the use of gender-sensitive language in Ukrainian universities and research institutions enables the deconstructing of gender stereotypes shaped over the past century by socio-ethical taboos and constraints influenced by both linguistic and extralinguistic factors.

Keywords: higher education, institutional language policies, professional communication, gender-sensitive language, trends in the use of femininitives.